

КРИТЕРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

CRITERIA ANALYSIS OF THE FORMATION OF POSITIVE IMAGE OF FUTURE TEACHERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

У статті розкрито сутність критеріального аналізу формування позитивного іміджу майбутніх педагогів вищої школи, проаналізовано професійні якості педагогів і визначено рівні розвитку професійного іміджу майбутнього викладача закладу вищої освіти (ЗВО).

Процес формування професійного іміджу викладача вищого навчального закладу є багатогранним, творчим здобутком у його професійній діяльності. Для особистості викладача характерний свій шлях формування, розвитку та вдосконалення його власного іміджу.

Імідж може формуватися на основі даних зовнішності людини та її психологічних характеристик як за першим уявленням, так і в процесі взаємодії. Його формування є досягненням впливу зовнішніх якостей і виразності внутрішнього образу педагога на іншу особистість. Формується індивідуальний імідж педагога в процесі соціальних комунікацій, де відображено основні психологічні процеси. Усі процеси мають зовнішні прояви. Рівень ефективності індивідуального іміджу педагога впливає на успішність його діяльності й несе в собі відбиток змісту особистості педагога. Успішність особистісного іміджу будуть оцінювати різні групи людей, які висловлюють суперечні вимоги, тому імідж повинен бути гнучким, самостійним, толерантним; він має індивідуальні особливості з погляду на конкретні характеристики; формується імідж під впливом соціуму й залежить від культури викладача та системи його поглядів.

Формування педагогічного іміджу є системою соціального формування поведінки засобом ментальних стереотипів і символів. На нашу думку, системоутворювальним фактором, а також однією із закономірностей формування педагогічного іміджу можна вважати естетичні якості особистості педагога. Естетичний потенціал педагогічної культури дає педагогові змогу позбавитися унітарності у вирішенні професійних завдань, допомагає вирішити їх за законами краси та досконалості. Естетична культура гармонізує педагогічний інтелект, емоційно-почуттєву, волюву й мотиваційну сферу професійної самосвідомості педагога. Естетична розвиненість педагога стимулює роботу педагогічної уяви та фантазії, збагачує образність та асоціативність професійного мислення, витончується культура почуттів, емоційної виразності професійної поведінки та зовнішнього вигляду, виховується наполегливість, терплячість та вміння керувати собою.

З метою визначення найбільш прийнятних якостей для формування професійного, позитивного іміджу майбутніх викладачів, ми вивчили думку педагогів різних закладів освіти й дійшли висновку, що процес розвитку професійного іміджу викладача ЗВО може здійснюватися за такими критеріями: адаптованість, особиста стабільність, наявність педагогічної взаємодії зі студентською молоддю й уміння її створювати, воло-

діння основними професійними компетентностями, критерій успішності викладача, соціальна активність викладача ЗВО, критерій оптимальної відкритості тощо.

Ключові слова: позитивний імідж, імідж педагога вищої школи, критерій готовності, професійні якості, рівні розвитку професійного іміджу майбутнього викладача ЗВО.

The article reveals the essence of the criterion analysis of the formation of a positive image of future teachers of higher education, analyzes the professional qualities of teachers and determines the levels of development of the professional image of a future teacher of a higher education institution (ZVO).

The process of forming a professional image of a teacher of a higher educational institution is a multifaceted achievement in his professional activity. The teacher's personality is characterized by its own path of formation, development and improvement of its own image.

An image can be formed on the basis of data on the appearance of a person and his psychological characteristics both according to the first idea and in the process of interaction. Its formation is the achievement of the influence of external qualities and expressiveness of the internal image of the teacher on another person. An individual image of the teacher is formed in the process of social communications, which reflects the main psychological processes. All processes have external manifestations. The level of effectiveness of the individual image of the teacher affects the success of his activities and bears the imprint of the content of the personality of the teacher. The success of a personal image will be evaluated by various groups of people who express conflicting requirements, so the image must be flexible, independent, tolerant; it has individual characteristics in terms of specific characteristics; an image is formed under the influence of society and depends on the culture of the teacher and his system of views.

The formation of a pedagogical image is a system of social formation of behavior by means of mental stereotypes and symbols. In our opinion, the aesthetic qualities of a teacher's personality can be considered a system-forming factor, as well as one of the laws governing the formation of a pedagogical image. The aesthetic potential of pedagogical culture allows the teacher to get rid of unitarity in solving professional problems, helps to solve them according to the laws of beauty and perfection. Aesthetic culture harmonizes pedagogical intelligence, emotional-sensual, volitional and motivational sphere of a teacher's professional self-awareness. The aesthetic development of the teacher stimulates the work of pedagogical imagination and fantasy, enriches the imagery and associativity of professional thinking, the culture of feelings, emotional expressiveness of professional behavior and appearance is thinned, perseverance, patience and self-management are brought up. In order to determine the most perceived qualities for the formation of a professional, positive image of future teachers, we studied the opinion of teachers of this institution

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-5>

Апостол О.В.,

стажист-дослідник кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології Університету менеджменту освіти Національної академії педагогічних наук України

and came to the conclusion that the process of developing a professional image of a teacher of a higher educational institution can be carried out according to the following criteria: adaptation, personal stability, the presence of pedagogical interaction with student youth and the ability to create it, mastery of basic professional

competencies, success criterion atelier, social activity of a teacher of a higher educational institution, the criterion of optimal openness, etc.

Key words: *positive image, image of a teacher of a higher school, criteria of readiness, professional qualities, professional image of future teacher.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Процес формування професійного іміджу майбутнього викладача вищого навчального закладу є багатограним, творчим здобутком у його професійній діяльності, адже для кожної особистості викладача характерний свій шлях формування, розвитку й удосконалення його власного іміджу.

Імідж може формуватися на основі даних зовнішності людини та її психологічних характеристик як за першим уявленням, так і в процесі взаємодії. Його формування є досягненням впливу зовнішніх якостей і виразності внутрішнього образу педагога на іншу особистість. Формується індивідуальний імідж педагога в процесі соціальних комунікацій, де відображено основні психологічні процеси. Усі процеси мають зовнішні прояви. Рівень ефективності індивідуального іміджу педагога впливає на успішність діяльності особистості педагога. Успішність особистісного іміджу будуть оцінювати різні групи людей, які висловлюють суперечні вимоги, тому імідж повинен бути гнучким, самостійним, толерантним; він має індивідуальні особливості з погляду на конкретні характеристики. Формується імідж під впливом соціуму й залежить від культури викладача та системи його поглядів. Сьогодні, коли освіта сприймається суспільством як одна з високих цінностей життя, зростає значимість професійної діяльності, а також імідж самого педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Професійний або особистісний імідж сучасного педагога – одна з малодосліджених проблем. Окремі аспекти проблеми формування професійно-педагогічного іміджу викладача вищої школи висвітлено науковцями, які досліджували особливості становлення «Я-концепції» особистості (Р. Бернс, А. Маслоу); концептуальні засади та практичний інструментарій іміджеології (П. Берд, Л. Браун, Ф. Джефкінс, А. Панасюк, В. Шепель); імідж як складник особистісної культури (І. Криксунова, Є. Перелигіна, Г.Тимошко В. Шепель); сутність професійного іміджу фахівця та особливості його ефективною самопрезентації (І. Альохіна, Ф. Кузін, Д. Френсіс); закономірності становлення педагогічної майстерності освітянських кадрів і формування професійно важливих якостей майбутніх викладачів (І. Зязюн, Н.Кузьміна, А.Макаренко, В. Сухомлинський). Серед українських учених, які досліджували проблему формування іміджу навчального закладу, варто відзначити Т. Живаєву, Л. Карамушку, А. Омельченко, Н. Островерхову, Г. Почепцова, М. Фадєєву.

Мета статті розкрити сутність критеріального аналізу формування позитивного іміджу майбутніх педагогів вищої школи, проаналізувати професійні якості педагогів і визначити рівні розвитку професійного іміджу майбутнього викладача закладу вищої освіти (далі – ЗВО).

Виклад основного матеріалу. В основі створення особистого іміджу педагога важливою є робота над собою, над своєю зовнішністю, котра залежить не лише від зовнішніх атрибутів, а й від стану здоров'я і працездатності людини, її настрою й душевного комфорту, від уміння вдало розв'язувати педагогічні ситуації, ефективно та професійно діяти [2].

Формування індивідуального іміджу педагога – один зі шляхів гуманізації освіти, підвищення ефективності педагогічної діяльності, найбільш вагомий сьогодні процес, що безпосередньо впливає на галузь навчання та виховання підростаючого покоління. Найцікавішим є те, що саме «успішний» імідж оформлюється в соціальне замовлення та викликає потребу до підготовки фахівців з певним набором якостей [9].

Імідж сучасного педагога включає відповідний зовнішній вигляд, індивідуальні риси характеру, педагогічні та професійні якості.

Зовнішній вигляд залежить від елегантного ділового одягу; власного стилю; підтримання модних тенденцій в одязі; переваги сучасних стильних зачісок; використання стриманого макіяжу; впевненої ділової ходи.

Риси характеру можуть включати комунікативну культуру; привітність; коректність; педагогічний такт; стриманість; упевненість; енергійність; ініціативність; турботливість.

Педагогічні та професійні якості – це високий професіоналізм; постійний пошук нового; уміння вести діалог зі студентами просто, легко, невимушено; толерантність; любов до обраної професії [9].

Отже, імідж педагога, являючи собою багаторівневу та багатофункціональну систему, є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Він забезпечує процес професійної соціалізації через образ як уявлення про себе – до образного подання себе суспільству; від розуміння й самопізнання себе – до сутісної самоідентифікації, далі через процес самовдосконалення й розвитку – до самопред'явлення себе суспільству [9].

В. Бойко відзначає складність структури іміджу та пропонує розглядати імідж як цілісність, до якої входять такі компоненти:

1. *Аудіовізуальна культура особистості*: наскільки грамотна і приємна мова, яка манера триматися, у що і як одягнена людина, яка в неї зачіска тощо. Але нагадаємо, що зовнішній вигляд повинен відповідати очікуванням більшості або певної групи людей.

2. *Стиль поведінки особистості*: професійний, інтелектуальний, емоційний, моральний, комунікативний, етичний, естетичний.

3. *Внутрішня філософія, система цінностей людини*: що він думає про життя, про виконувану роботу, про людей, з якими має справу, які його моральні принципи.

4. *Атрибути, що підкреслюють статус і домагання особистості* – меблі в офісі, машина, домашні тварини тощо.

5. *Психогігієнічний «Я-образ»*: притягальний психогігієнічний образ партнера, тобто людина зовні та внутрішньо спокійна, активна, в хорошому настрої, доброзичлива, оптимістична, миролюбна. Ознакою емоційного здоров'я особистості є те, що її психогігієнічне «Я-образ» змінюється адекватно зовнішнім і внутрішнім впливам і при цьому зберігається в комунікабельних діапазонах (рис. 1).

З метою вивчення рівнів розвитку професійного іміджу майбутнього викладача ЗВО ми провели опитування 314 респондентів (майбутніх викладачів закладів вищої освіти), що дало змогу зробити такі висновки:

1. Індивідуальний імідж педагога вищої школи є проекцією професійного розвитку його особистості й характеризується наявністю власного образу та сукупністю індивідуальних якостей, що роблять його неповторним.

2. У дослідженні пріоритетними виділено такі якості забезпечення успішного розвитку майбутнього викладача ЗВО: професійна компетентність, психолого-педагогічні знання, володіння інноваційними педагогічними технологіями використання активних методів навчання ораторські здібності,

комунікативна культура, здійснення емоційного контакту, тактовність, вимогливість, дисциплінованість, толерантність та повага до студентів.

3. Розвиток знань, умінь і навичок викладача ЗВО вносить суттєві позитивні зміни в психологічний клімат колективу, в організаційну структуру закладу, у свої функціональні обов'язки та дає змогу здійснювати спроби щодо реорганізації освітнього процесу.

4. Створення позитивного іміджу викладача ЗВО – складний і тривалий процес формування міцної й високої його репутації, привабливості, створення ситуації успіху на всіх рівнях його професійної діяльності.

У процесі навчання в студентів формується уявлення про образ викладача, який змінюється, узагальнюється та збагачується новими рисами. З уявленням про цей образ студент співвідносить свою поведінку з поведінкою та компетентністю викладача в різних ситуаціях освітньої діяльності, оскільки специфіка освітнього процесу в закладах вищої освіти припускає активну трансляцію якостей викладача на більшість студентів.

Професійна компетентність, знання, вміння та навички викладача самі по собі не забезпечують успішне здійснення педагогічної діяльності й не створюють гідної репутації. Для цього необхідно користуватися повагою та авторитетом серед колег, студентів, тобто створити свій неповторний імідж. В іміджі викладача віддзеркалюються найбільш яскраві риси його характеру, його внутрішній світ. З метою визначення найбільш сприйнятних якостей для формування професійного іміджу майбутніх викладачів, ми вивчили думку педагогів 9 ЗВО й дійшли висновку, що процес розвитку професійного іміджу викладача може здійснюватися за такими критеріями:

– *Адаптованість* – виражає критерій викладача ЗВО, спроможного знайти і проаналізувати свої підходи і здатності, виявити свій потенціал,

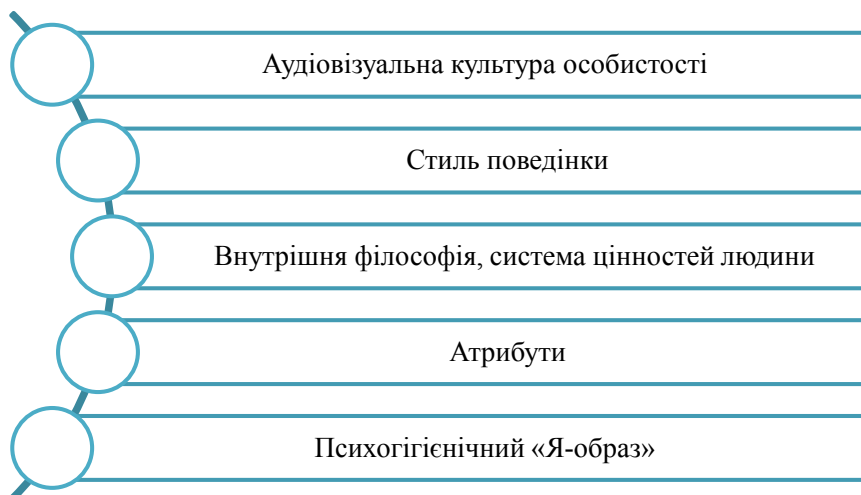

Рис. 1. Структура іміджу за В. Бойко

навчитися діяти по-іншому в нестабільній чи неадекватній ситуації.

– *Особиста стабільність* – наступний критерій успішності розвитку професійного іміджу викладача ЗВО. Вона виражається стійкою мораллю, твердістю духу й умінням тримати це слово за будь-яких ситуацій. Вагомою ознакою цього критерію є вміння переходити з проміжних результатів діяльності на кінцеві, що забезпечує конкурентоспроможність освітнього закладу в умовах постійних змін у соціумі.

– *Наявність педагогічної взаємодії із студентською молоддю й уміння її створювати* – ще один критерій успішного розвитку професійного іміджу викладача ЗВО, який формує працездатний, згуртований єдністю мети студентський колектив, готовий до впровадження людиноцентристських засад, сприйняття викладача як особистості.

– *Володіння основними професійними компетентностями* – необхідний критерій успішного розвитку позитивного іміджу викладача ЗВО, який забезпечує позиціонування професійних якостей викладача в педагогічному та студентському колективах.

– *Критерій успішності викладача виражається через його репутацію, тобто визнання громадськістю.* При цьому враховується не лише майстерність викладацької діяльності, а й людський фактор, взаємовплив викладача та студентської групи, їхня продуктивна ділова взаємодія в умовах соціуму.

– *Соціальна активність викладача ЗВО як критерій успішного розвитку його професійного іміджу* – розкривається в умінні формувати позитивний імідж закладу освіти засобами масової інформації, участі в педагогічних ярмарках, професійних конкурсах, представленнях ЗВО на конференціях, нарадах, у державних органах тощо.

– *Критерій оптимальної відкритості* – як критерій успішного розвитку професійного іміджу характеризує ефективність викладача ЗВО в умінні забезпечувати доцільні умови переведення соціально-педагогічної системи в якісно новий стан постійного розвитку, впровадження інновацій, трансформації нових освітніх технологій.

На початку дослідження ми провели анкетування діючих викладачів з метою виявлення професійно-значущих якостей, які мають бути засадничими складниками щодо ефективності формування позитивного професійного іміджу майбутніх викладачів ЗВО.

Анкетування викладачів щодо професійно-значущих якостей як складників їх позитивного іміджу, показало, що викладачі мають різні точки зору щодо усвідомлення сутності таких якостей. В анкетуванні брали участь 56 викладачів. Науковий ступінь кандидата наук й учене звання доцента мають 46 викладачів. Педагогічний стаж

до 10 років мають 10 викладачів, 12 викладачів – до 12 років, 8 викладачів – до 15 років; стаж від 15 до 20 років у 8 викладачів, а від 20 до 25 років мають 4 викладачі; від 25 до років – 14 викладачів. Викладачі в більшості випадків надають перевагу таким якостям: професійну компетентність як пріоритетну якість визначають – 48 викладачів (86%); психолого-педагогічні знання – 46 викладачів (82%); досконале володіння педагогічними технологіями – 47 викладачів (84%); використання активних методів навчання – 50 викладачів (89,2%). Ораторські здібності, на думку 46 викладачів (82%), посідають пріоритетне місце в процесі формування професійного іміджу сучасного викладача. Комунікативною культурою, як уважають 89,2% опитуваних респондентів, мають досконало володіти всі викладачі ЗВО. У свою чергу, викладач має здійснювати емоційний контакт з аудиторією як зазначають 71,4% (40 викладачів). Щодо культури мови, то її необхідність виокремлюють 82% викладачів; уміння слухати і почути відмітили 38 викладачів (68%).

Тактовність, вимогливість, дисциплінованість і повага до студентів названі важливими якостями в 92,8% (52 респонденти), педагогічний стаж яких від 15 до 35 років. Акторські здібності повинні притаманні сучасному викладачеві на думку 32 опитуваних, які мають досвід роботи переважно від 5 до 20 років.

За результатами констатувального експерименту з'ясовано рівні розвиненості (сформованості) професійного іміджу педагога у вищій школі: високий, середній, низький.

Високий рівень розвиненості професійного іміджу зафіксовано в разі ґрунтового володіння педагогами певним обсягом знань про імідж та усвідомлення того, що його розвиток є запорукою успішної професійної діяльності. Власний професійний імідж педагога постійно вдосконалюють шляхом самовдосконалення та самоосвіти; відчувають емоційне піднесення й задоволеність у процесі розвитку та реалізації професійного іміджу під час викладацької діяльності; педагоги контролюють власний емоційний стан і допомагають в його опануванні іншим. Такі викладачі вміють безконфліктно спілкуватися, правильно та грамотно висловлювати власні думки, володіють допоміжними засобами спілкування, цікавляться новими тенденціями іміджмейкерства, усвідомлюють взаємозалежність зовнішніх і внутрішнього складника іміджу.

Середній рівень розвиненості професійного іміджу констатовано в тих педагогів, які не мають певної думки щодо важливості іміджу та впливу його на професійну діяльність. Респонденти намагаються уникати ситуацій, що спричиняють вияви негативних емоцій, не прагнуть долати й розв'язувати конфліктні ситуації. У разі нагадування вони беруть участь у заходах, які сприя-

ють самовдосконаленню та саморозвитку, але не усвідомлюють, що зовнішній вигляд ефективно впливає на професійну діяльність. Орієнтовані на партнера й результативність взаємодії, зазнають труднощів у виконанні комунікативних завдань.

Низький рівень розвиненості професійного іміджу свідчить про те, що в педагогів відсутнє чітке уявлення про сутність професійного іміджу. Вони не вважають імідж запорукою ефективності професійної діяльності, не усвідомлюють значущості самопізнання та самовдосконалення в процесі розвитку професійного іміджу. Респонденти не контролюють негативні емоції, не намагаються уникнути конфліктів, не завжди чітко та грамотно висловлюють власні думки, не застосовують допоміжні засоби спілкування. Такі фахівці не цікавляться новими тенденціями щодо створення привабливого зовнішнього вигляду; не усвідомлюють взаємозалежність зовнішніх і внутрішніх складників іміджу.

У більшості майбутніх педагогів педагогічних університетів розвиненість професійного іміджу згідно з результатами констатувального експерименту виявляється переважно на середньому рівні – 26,4%; низькому рівні – 57,6% рівнях і лише в окремих випадках – на високому рівні (16%). Це означає, що традиційний зміст і форми організації професійної підготовки педагогів у закладах вищої освіти недостатньо сприяють розвитку професійного іміджу.

У процесі дослідження наведені результати впливу особистісних якостей педагога на його індивідуальний імідж. Так, упровадження шкали оцінювання потреби в розвитку позитивного іміджу викладачів ЗВО продемонструвало такі закономірності:

1. *Високий рівень* мотивації розвитку професійного іміджу (8–10 балів) стійко корелює з використанням сформованого іміджу (72% досліджуваних). У свою чергу, тільки 4% педагогів не користуються іміджем, але виражають прагнення дотримуватися іміджевої поведінки в професійній діяльності. У цій вибірці, що складається з респондентів зі значним рівнем соціальної відповідальності, особи з високим рівнем мотивації розвитку професійного іміджу становлять більшість (62%).

2. *Середній рівень мотивації розвитку професійного іміджу* (5–7 балів) у більшості випадків відповідає використанню респондентами вже властивого їм іміджу (65% вибірки). Однак при цьому виявлено цікавий взаємозв'язок: ефективність іміджевої поведінки серед цієї категорії досліджуваних загалом вища, ніж в осіб із високою мотивацією розвитку професійного іміджу (65% проти 35%).

3. *Низький рівень мотивації розвитку професійного іміджу* спостерігався в абсолютній меншості (12%). Для цієї категорії характерно прагнення обійтися без іміджевої поведінки або

використання властивого їм іміджу. Як правило, це представники того типу педагогів, які використовують у своїй діяльності компетентність та інтелект, прибігаючи до авторитетної ролі як такої.

Натомість дослідження показало, що педагоги характеризуються високим рівнем мотивації розвитку професійного іміджу. Найбільш успішний імідж демонструють суб'єкти із середнім рівнем мотивації розвитку професійного іміджу.

У 70% майбутніх педагогів, які використовують у поведінці позитивний імідж, наявний широкий спектр значимих цінностей. У них виявилися не тільки соціальні цінності, а й підвищений інтерес до цінностей суб'єктивних, морально-етичних, пізнавальних і творчих. Майбутні викладачі, незважаючи на належну теоретичну підготовку, виявляються не готовими до вирішення проблем соціально-педагогічного та психологічного характеру в освітньому процесі ЗВО. У зв'язку із цим особливий значущості набуває проблема розвитку професійного іміджу особистості молодого педагога, ефективність якого залежить не тільки від педагогічної майстерності, а й від технологій *самоменеджменту*.

Висновки. Проведене нами дослідження дало змогу резюмувати таке: імідж формується насамперед у педагогів з високою мотивацією щодо його розвитку; усвідомлене використання іміджу, як правило, має на увазі пріоритет соціальних, духовних, етичних та естетичних цінностей; існують групи взаємних кореляцій особистісних факторів, що характерні для педагогів з ефективною іміджевою поведінкою («профіль успішного іміджу») і для педагогів, що уникають іміджевої поведінки («профіль уникнення іміджу»). За результатами дослідження виявлено, що в більшості майбутніх педагогів (73%) рівень мотивації невисокий, що є свідченням недостатнього усвідомлення пропедевтики проблеми в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів.

У подальших наукових розвідках ми визначимо організаційно-педагогічні умови формування професійного іміджу майбутніх викладачів в умовах університетської освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барінов В.А., Харченко В.Л. Стратегічний менеджмент : підручник. Москва : ИНФРА-М, 2006. 142 с.
2. Гайворонська О.М. До питання про імідж та технології його формування. *Наука і освіта*. 2004. № 3. С. 29–30.
3. Горбушина О. Имидж педагога. *Школьный психолог*. 2011. № 8. С. 13–15.
4. Горчакова В.Г. Прикладная имиджология : учебное пособие. Москва : Академический Проект, 2007. 400 с.
5. Маскалянова С.А. Формирование профессионального имиджа будущего социального педагога : дисс. ... канд. пед. наук. Елец, 2005. 165 с.

6. Маслоу А. Самоактуалізація. *Психологія личности. Тексти*. Москва : Издательство МГУ, 1982. С. 108–117.

7. Морева Н.А. Основы педагогического мастерства : учебное пособие для вузов. Москва : Просвещение, 2006. 320 с.

8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. 134 с.

9. Скрипник М. Імідж педагога: технологія управління. *Управління освітою*. 2002. № 15–16. С. 3–6.

10. Фурсова А. Імідж педагога: «Учительські граблі». *Директор школи*. 2011. № 34. С. 8–10.

11. Черепанова В.Н. Курс лекцій з іміджології : учебное пособие Тюмень: ТюмГНГУ, 2002. Ч. 1. 186 с.

12. Шепель В.М. Іміджологія. Як нравиться людям. Москва : Народное образование, 2002. 576 с.